

A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban

(A helynevek hangtörténeti forrásértéke)

A magyar hangtörténeti szakirodalomban általánosan elfogadott nézet, hogy a magyar nyelv — finnugor örökségéből adódóan — nem kedveli a szókezdő mássalhangzó-torlódásokat. Ezért ha nyelvi kölcsönzések útján mégis ilyen szerkezetű szavak kerültek a nyelvbe, akkor az azokban meglévő szó eleji mássalhangzócsoporthoz szabályosan megszűnt. Ebből a felismerésből adódóan a hangtörténeti munkák között alig találunk olyat, amelyik a kérdés kapcsán ne a feloldódás módjainak a tárgyalását állította volna középpontba. Pedig az esetek nagy részében a szókezdő hangkapcsolat a feloldódás előtt akár évszázadokig megmaradt, ráadásul sok esetben a mai napig nem oldódott fel. Ezért tartottam szükségesnek a jelenség másik oldalának, a régiségben adatolható szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok problémakörének a feldolgozását.

Dolgozatom alcíméből is egyértelműen kiderül ugyanakkor, hogy célom e munka megírásával nem pusztán a szókezdő mássalhangzó-torlódások bemutatása és elemzése volt, hanem — mintegy esettanulmányként — a helynevek hangtörténeti forrásértékének bizonyítása egy egyébként még feldolgozatlan nyelvtörténeti kérdés kapcsán. Ez a szócsoporthoz ugyanis amellett, hogy jelentős számú nyelvi elemet biztosít a kutatásokhoz, további fogódzókat is nyújthat az egyébként csak töredékes adatokból hozzáférhető ómagyar kori nyelvállapot vizsgálata során. Helyhez köthetőségükből adódóan nem csupán önmagukban vizsgálhatóak, hanem megragadható a névkörnyezetük, ezzel összefüggésben pedig rekonstruálhatóak az adott területen uralkodó nyelvi-etnikai viszonyok. Így végső soron a névrendszer más tagjaihoz viszonyítva megrajzolható a tulajdonképpeni nyelvi kontextusuk. Ebből adódóan pedig könnyebb közvetlen etimonjuk megállapítása, keletkezésük időhöz kötése, s ráadásul adott esetben leírható segítségükkel egy hangváltozás területi elterjedésének íve. Ezeket a szempontokat figyelembe véve a helynevek általában is, de különösen a nyelvi változásokat illetően lényegesen több információval szolgálnak számunkra, mint a közszavak. A helynevek kutatásba vonása azonban szükségszerűen maga után vonta az egész vizsgálat névrendszertani összefüggésbe való helyezését.

Úgy vélem, a feldolgozott helynévi anyag közléséből és elemzéséből világosan látszik, hogy a szókezdő mássalhangzócsoporthoz státuszával kapcsolatban ártékelésre szorul a hangtörténeti szakirodalom általános vélekedése, miszerint a magyar nyelv — különösen a régebbi időkben — nem tűrte meg a több mássalhangzóval kezdődő szavakat. Azt hiszem, hogy a több mint 900 nagy valószínűséggel a magyar nyelvhez kapcsolható mássalhangzó-torlódással kezdődő ómagyar kori lexémát semmilyen körülmények között nem lehet figyelmen kívül

hagyni. Dolgozatomban nyilvánvalóan azt a tényt sem tudtam megkerülni, hogy ezeknek a kapcsolatoknak egy része a későbbiekben feloldódott. A mássalhangzó-kapcsolatok magas számából adódóan azonban szükségesnek láttam újragondolni a feloldási módok kérdését is.

A hagyományos elképzelés szerint a magyar nyelv „nem kedvelte” az efféle szerkezeteket, ezért többnyire feloldotta azokat. A régi helynévi előfordulások viszont éppen arra utalnak, hogy a magyarban már a legkorábbi időktől kezdve szép számmal adatolhatóak több mássalhangzóval kezdődő szavak. Ezek alapján ellentmondásnak tűnik, hogy ha mégis tömegesen megjelenhettek az efféle fonológiai szerkezetet mutató szavak a nyelvben, akkor miért volt szükség a későbbi feloldásukra. A feloldás motivációjának hátterében így mindenképpen érdeemesnek látszott elkülöníteni a valóban a torlódó szókezdetek szokatlanságával magyarázható adaptáció és a másodlagosnak tekinthető analógia útján bekövetkező hangalaki változásokat. Úgy vélem, így a szókezdetekhez kapcsolódó nyelvi változás egészének az értelmezése is sokkal árnyaltabbá tehető.